

Prof. Dr. Theo Boer en dr. Dick Mul (redactie), **Lijden en volhouden**

Buijten & Schipperheijn, Amsterdam, ISBN 978 90 5881 906 2

192 pagina's, € 16,95

Vlak voor de feestdagen van 2016 twitterde Theo Boer: *Hoera! Ons nieuwe boek 'Lijden en volhouden' deze week verschenen! Een mooi idee voor Sint en Kerst.* Ik moest toch even glimlachen om deze paradox: zo'n lichtvoetige tweet bij zo'n serieus boek.

Lijden en volhouden is een bundeling artikelen, geschreven door twaalf auteurs. De afbakening is meteen duidelijk, de begrippen *lijden* en *volhouden* worden belicht vanuit de christelijke traditie. Dat andere levensbeschouwelijke tradities niet aan de orde komen (hoe kijkt een boeddhist aan tegen lijden en volhouden?), is geen bezwaar. Juist de beperking biedt de mogelijkheid tot verdieping.

Het boek opent sterk. In de inleiding wordt helder uiteengezet dat lijden niet samen hoeft te vallen met pijn. Wanneer pijn lijden wordt 'heeft [dat] alles te maken met het vermogen om over pijn te reflecteren en er betekenis aan te geven' (p. 8). Voor een goed begrip van lijden zijn woorden als geduld (soms moet je lijden uithouden) en troost onmisbaar. Zo pleit Jedan verder op in het boek voor 'argumenterende troost', waarin verlies begrijpelijk wordt gemaakt, de biografie van de overledene (opnieuw) geschreven wordt en de 'doorgaande positieve banden met de overledene' worden geschetst (p. 66).

Na de inleiding volgen twee meer 'historische' hoofdstukken, die ik als humanist en historicus erg boeiend vond: 'Lijden in de Bijbel' en 'Ziekte, lijden en lijdzaamheid in de vroege kerk'. Aanvaarding van lijden is niet per se de aangewezen weg, schrijft de auteur van 'Lijden in de Bijbel' en hij vindt bij de psalmdichters aanknopingspunten: 'Het is zelfs niet bij voorbaat verkeerd om je woede te uiten in de richting van degenen die je verschrikkelijk lijden aandoen' (p. 31).

Voor ons vakgebied beveel ik de hoofdstukken van Tromp en Mul aan. Beiden verkennen het fascinerende woord 'volhouden'. Tromp benadrukt de waarde van een relationele benadering – en volgt daarin de zorgethiek van Tronto. Mul stelt dat bij het nadenken over lijden en volhouden, luisteren naar de verhalen van mensen cruciaal is. Laat ze aan het woord en val hen niet in de rede. Want wat is het geheim van volhouden? 'Volhouden is, in

narratieve termen, nog een mysterie: iets wat veelal niet of nog niet kan worden verklaard'(p. 153). Van dat proces weten we nog maar weinig. Gepubliceerde verhalen zouden daarbij kunnen helpen, maar Mul ziet een gebrek aan dat soort verhalen. Hij geeft als reden dat het veelal verhalen zijn zonder happy end, climax of cliffhanger. Daarnaast noemt hij volhouden ook 'te mysterieus om daar iets over te kúnnen schrijven' (p. 154). Toch dacht ik zelf meteen aan een genre als het dagboek, omdat je van dag tot dag kunt lezen hoe volhouden en lijden worden beleefd. Neem de dagboeken van Hans Warren, Matthieu Galey en W.N.P. Barbellion en je leest 'volhoudverhalen'.

Boer en Verkerk sluiten de bundel af met een hoofdstuk over lijden en voltooid leven: "'Voltooid leven' moge bij sommigen dus te boek staan als 'mooie voltooiing van een goed leven' (gereguleerd door hun individuele autonomie), wij durven hier een andere stelling aan: het dominante motief in de 'voltooid leven'-discussie is en blijft het verhelpen van ondraaglijk lijden' (p. 182). Zij zoeken daarbij aansluiting bij Van Wijngaarden, vorig jaar nog aan de Universiteit voor Humanistiek gepromoveerd op een onderzoek naar *Voltooid leven*. Bij een stervenswens, speelt ambivalentie: 'Vele wensen niet zozeer de dood, maar wensen dit leven niet langer' (p. 183). Van harte beaam ik met de auteurs dat 'te midden van veel persistent lijden toch één zaak is die we zouden kunnen verlichten of verminderen: eenzaamheid en sociale uitsluiting(...)' (p. 184). Dit is echter goed te verenigen, lijkt me, met de wens waardig te mogen sterven.

Tot slot: sommige zinsneden staan wel erg ver af van lezers die zich niet uitsluitend bevinden in de christelijke traditie. Zoals: 'centraal staat het geloof dat lijden niet het laatste woord heeft in Gods schepping, dankzij het feit dat God zelf in zijn lievelingskind Jezus van Nazareth afdaalde' (p. 34). Maar als je mild over 'lievelingskind' heen leest, of dat vertaalt als het idee dat lijden verzacht mag worden, dan leer je veel. Daarnaast is herhaling onvermijdelijk bij zo'n bundeling, net als een gebrek aan samenhang tussen alle artikelen. Dat je door deze diversiteit aan geluiden toch onverwachts stuit op een nieuw geluid dat tot nadenken stemt, pleit weer voor het boek.

Maar is het ook een cadeau voor Sint of Kerst? De flaptekst suggereert dat het boek voor een breed publiek is geschreven. Dat is niet helemaal waar, daarvoor zijn de artikelen toch te academisch. De doorsnee geestelijk verzorger, mocht die bestaan, zal echter blij verrast opkijken, wanneer hem of haar *Lijden en volhouden* wordt geschonken.

Eric de Rooij

Geestelijk verzorger, Amstelring